

Martinkó Andrásnak „A tulajdonnév jelentéséhez” című dolgozata.¹ Ezt Berrár részletesen ismertette dolgozatának „A személynév jellege, természete, helye a nyelvi elemek között” című fejezetében. Ugyanitt ismertetett néhány idevágó nézetet, melyek elszórva jelentek meg névtani tanulmányokban. Sajnos ezen a területen azóta sem született jelentősebb eredmény. Pedig akár a név és a közszó funkcióbeli különbségének meghatározásában, melyre nézve Deme László már tett megjegyzést,² vagy akár a név társadalmi funkciójának, nyelvészeti vonatkozásainak leírásában, sőt esetleg a beszédcélok és az elnevezési célok (mágikus céllal való elnevezés, azonosítási céllal való elnevezés, viszonybefolyásolási céllal való elnevezés, pl. becézés, ill. gúnyolás stb.) közötti indítékbeli azonosságok felderítésében a „névész” számára gazdag lehetőségek kínálkoznának.

Büky Béla

A magyar erdészeti szaknyelv kialakulása

I. Hazai nyelvtudományunknak megítélésem szerint egyik legsúlyosabb fogyatéka, hogy nem szentel elég figyelmet a szaknyelveknek. Ez a megállapítás nem azt akarja jelezni, hogy egyáltalán nem foglalkozik velük, hisz ennek csupán a legutóbbi egy-másfél évtized irodalmát alapul véve is ellentmondana jó néhány előadás, cikk, nagyobb tanulmány, sőt önálló munka, de hogy nem olyan mértékben vonja őket vizsgálatai körébe, ahogy jelentőségük alapján megérdemelnék, az tagadhatatlan. Aki valaha is foglalkozott vagy általában a szaknyelveknek, vagy egy-egy szakterület, tudomány, iparág nyelvének kérdéseivel, az tudja ezt. Tudták 1959-ben a pécsi nyelv-művelő konferenciának a műszaki nyelv problémáit boncolgató előadói és hozzászólói (AnyMűv. 77—134), tudták negyedfél évvel később az Akadémia két tudományos osztálya által szervezett műszaki nyelvi tanácskozás rendezői, előadói és résztvevői (Nyr. 87 : 502—6), tudta az említett nagy fontosságú rendezvények előtt és után is minden nyelvész — magamat is beleértve —, aki akár folyóiratunkban, akár másutt hozzászólott bármilyen szaknyelvi témához. Lényeges szemléleti és szervezeti változást azonban mégsem sikerült elérnünk, kiharcolnunk egyikünknek sem, azóta sem. Úgy látszik, a körülmények Magyarországon — azért teszem ezt hozzá, mert másutt korántsem ez a helyzet — nem kedveznek a terminológiai kutatásoknak. Nálunk a szaknyelvi vizsgálatok, ha elméletben nem is, de a konkrét tudománytervezésben és munkaszervezésben mindmáig periférikusnak számítanak, holott fontosságuk, népgazdasági jelentőségük alapján megkülönböztetett figyelmet, a nyelvészeti stúdiumok között pedig központi helyet érdemelnének.

Amit eddig elmondtam, csupán általános panasz. Cikkemben nem ezzel a kérdéssel kívánok foglalkozni. Ezúttal éppen arra igyekszem rávilágítani, hogy a szaknyelveket nemcsak azért érdemes tanulmányozni, mert ezáltal terminológiai vonatkozásban közvetlen segítséget is nyújthatunk a különféle szaktudományoknak és iparágaknak (persze, ez a segítségnyújtás kölcsönös, kétoldalú), hanem azért is, mert ez a munka nyelvtörténeti, tudománytörténeti szempontból is figyelemre méltó. Minden szaknyelv egy külön világ. Mindegyik-

¹ Pais-eml. 189—95.

² NévtVizsg. 136.

nek önálló élete, története van, s ha ezek a róluk megrajzolható vázlatok több helyütt érintkeznek, rokon vonásokat mutatnak is egymással, mégis hasznos adalékokkal, mozzanatokkal szolgálhatnak a nyelvész számára is. Ezért gondoltam arra, hogy a Nyelvőr olvasóit meghívom egy közös sétára, mégpedig olyan vidékre, amelyet a kirándulók elég ritkán keresnek föl.

A terület, amelyet a bemutatásra kiszemeltem, az erdészet szaknyelve. Persze nem az a célom hogy ezt a szaknyelvet részleteiben, szerkezeti hierarchiájában is elemezzem, külön-külön kitérve az erdészeti állat- és növénytan, erdészeti gazdaságtan, erdészeti jog, erdészeti talajtan, erdőhasználat, erdőművelés, erdőrendezés, erdőtelepítés, erdővédelem terminológiai problémáira, s még kevésbé célom, hogy az erdészettel többé-kevésbé szintén összefüggő olyan szakterületekkel is foglalkozzam, amilyen a dendrológia, az éghajlat, a faanyagismeret, a fatechnológia, a geológia, a növényélettan, a vadászat és fegyvertan stb. Az egyszerűség és az áttekinthetőség kedvéért megmaradok az általános erdészeti műszónál, illetőleg fogalomkörnél, s szaknyelvi részletkérdésekbe ezúttal nem bocsátkozom.

2. Hogy az embernek mindig is szoros kapcsolata volt az erdővel, az nem szorul bizonyításra. A viszony azonban az ember és az erdő között a fejlődés folyamán döntő módon átalakult. „A művelődés alacsony fokán álló, gyűjtögető ember még nem törekedett az erdei növénytakaró, az erdő megváltoztatására. Nem is volt eszköze hozzá. Kezdetben az ember életfeltételei az erdő függvényei voltak. (Később a fejlett mezőgazdaság az erdőt tette az ember függvényévé.)” (Majer Antal: Erdőművelés I. A) Egyetemi jegyzet. Sopron, 1966. 11—2.) Ennek megfelelően a szakmunkák megkülönböztetik az erdészethez A) őskorát, amelyben az ember hatása az erdőre jelentéktelen, s amely korszak nálunk a XIII. századig tartott; B) középkorát, melyre a rendszertelen fahasználat, az erdőpusztítás volt a jellemző, s amely korszak a mi viszonyaink között a XIX. század közepén fejeződött be; C) újkorát, majd a felszabadulás óta legújabb korát, melyet az erdők fenntartására, művelésére, illetőleg az alkotó erdőművelés kiteljesítésére való törekvés jellemz. Már e nagyon vázlatos felosztás is érzékelteti, hogy a tulajdonképpen, szűkebb értelemben vett erdészetről, vagyis — értelmező szótárunkat idézem — az erdők művelésével, ültetésével, ápolásával foglalkozó termelési ágról lényegében csak a múlt századtól kezdve beszélhetünk.

Persze csírájában — mint ez más szakterületeken is gyakori — sok minden már korábban is megtalálható. Gondolok itt az erdővők tevékenységére, akiknek feladatuk az volt, hogy ügyeljenek az erdők vadjaira s általában gondozzák a királyi erdőket (Hóman Bálint: MNy. 16 : 119; Majer i. m. 13). Gondolok az 1426-i királyi utasításra, amelyben Zsigmond elrendelte, hogy a királyi erdőkből minden évben más-más részt kell kijelölni vágásra, s amely tehát az első erdőművelési jellegű intézkedés (Lesenyi Ferenc: Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történelmi alapjai. Sopron, 1940. 13). Gondolok arra, hogy a bányák, kohók és a helyőrségek, katonai erődítmények faszükségletének állandó növekedése különféle, többnyire egy-egy városhoz kötődő erdőrendezési intézkedéseket tett szükségessé.¹

¹ A legrégebbi adatok Sopron városának 1496 és 1541 közötti jegyzőkönyveiben lelhetők fel. Ezek szerint Sopronnak már a középkor végén volt védett, illetőleg zárolt erdeje. Ez öregebb fákból állott, és belőle csak engedéllyel lehetett fát vágni (Erdészeti Lapok 77 [1938]: 1064—78; Lesenyi i. m. 35). Debrecen szabad királyi város pedig 1642-

Gondolok arra, hogy — bár ritka kivételként — még erdő telepítésére vonatkozó kezdeményezésről is tudunk ebből az időből,¹ továbbá gondolok Mária Teréziának 1769-ből származó nagy jelentőségű erdőrendtartási rendelkezéseire, majd egy évvel később az erdészetnek a selmecbányai bányászati tanintézet tantervébe általa elrendelt felvételére stb. Ez utóbbi mozzanat azonban — legalábbis hatását tekintve — már átvezet bennünket az erdészeti újkorához, XIX. és XX. századi történetéhez. S ez vezet el bennünket magához az erdészeti szaknyelvhez is.

3. Ugyanis szorosabb értelemben vett magyar erdészeti szaknyelvről csak a XIX. század közepe óta beszélhetünk. Megint csak nem azt mondom ezzel, hogy korábban magyar nyelvű erdészeti szakirodalom egyáltalán nem volt. Némi túlzással a „szakirodalom” kategóriájába utalhatjuk már az Oroszhegyi Mihály deák által 1655-ben kiadott, népszerűsítő célú verses művet is („Az Fenyőefának hasznos voltáról és a Sendely tsinálóknak kellemetes és hasznos munkájokról való história”; vö. Dietz Károly: A legrégebb magyar erdészeti tárgyú mű: Erdészeti Lapok 21[1882]: 679—88). Rendszerebben, tervszerűbben azonban csak a XIX. század első felében jelennek meg magyar nyelvű erdészeti munkák, s tudományos igényük tekintetében még ezek sem vetekedhetnek a későbbiekkel. Tudománytörténeti szempontból — mint rövidesen olvasóim is látni fogják — ezúttal célszerűbb lesz visszafelé haladni az időben. A múlt század második felének nagy jelentőségű erdészeti munkáiról — amelyek időben és a maguk tudományszakán belüli értékükben nagyjából megegyeznek, egybeesnek a Nyelvtörténeti Szótárral vagy Simonyi határozó-, illetve kötőszó-monográfiájával — itt nem feladatom szólni, Beiwinkler Károlynak Pesten, 1853-ban megjelent, Erdőgazda című munkáját azonban nem hagyhatom említetlenül, már csak azért sem, mert az erdészeti szakirodalomban hosszú ideig ezt tartották az első magyar nyelvű erdészeti munkának. Így vélekedik például Vadas Jenő A selmecbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője (Budapest, 1896.) című, igen gazdag anyagot tartalmazó könyvében (364), s az ő nyomán mások is így emlegetik ezt a kiadványt. A magyar nyelvű erdészeti szakmunkák sora azonban semmiképp sem ezzel a könyvvel kezdődik. Mint Fekete Zoltán rámutatott az Erdészeti Lapokban (61[1922]: 139—41), ezt hat évvel megelőzi a Budán 1847-ben Tomaschek Ede által kiadott „Erdőkormányzási tan és kiszámítási kulcs az erdészetnek minden ágaihoz általában . . .”. Fekete szerint (i. h.) „ez a legrégebb önálló erdészeti szakkönyv, mely magyar nyelven jelent meg”, azonban még ez a megállapítás is elhamarkodottnak bizonyult. Bund Károly, az Erdészeti Lapok egykori szerkesztője két még korábbi munkát említ Fekete cikkéhez fűzött szerkesztői megjegyzésében: Egloffstein Bélának „Vélemény,

ben szabályrendeletet hozott az erdei kihágások ellen. Ebben többek között ezt olvashatjuk: „Az Nagy erdőre is penig sub poena specificata, az hol elvágták volt, az disznókat ne bocássák, hogy az vágáson indult facemetéket ne eradicalják s ki ne hanyják. Az hol penig az kezükkel töregetett fa a pásztoroknak elégséges nem leszen, az gazdák jök másképpen szerezzenek fát nekik” (Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár I : 452).

¹ Teleki Mihály, Erdély kancellárja 1683-ban uzdí-szentpéteri tiszttartóját fűzfák ültetésére utasítja, megelőzve ezzel a Németországban csak a XVIII. század elején lábra kapott és onnan később hozzánk is áttérjedt ilyen irányú mozgalmat (Tagányi i. m. I : 604; Lesenyi i. m. 41).

mely a magyarországi erdők belső igazgatását tárgyalja” című 1846-ban, valamint Witsch Rudolfnak Útmutatás című, szintén erdészeti tárgyú, 1825-ben kiadott művét. S még ezzel sem ért véget a sor. A felsorolt munkák közé feltétlenül odatartozik a páratlanul sokoldalú Bolyai Farkasnak „Erdészeti csonka munkája 1820-ból”, amelyet jegyzetekkel ellátva Kintses József adott ki, feltehetőleg 1911-ben, s amely egyelőre az élen áll a magyar nyelvű erdészeti szakmunkák időrendi sorában.¹

4. Abból a hangnemből, ahogyan többször is a tárgyalt erdészeti munkák magyar nyelvűségét emlegetem, úgy gondolom, már sejteni lehet, hogy itt a magyar nyelvűség más, többet jelent, mint egy ugyanabban a korban írt, de más szakterületet felölélő munka esetében. Tekintsük példának a bölceletet, a filozófia szaknyelvét! Ha nem vesszük is figyelembe a magyar bölceleti műnyelvnek szintén nem lebecsülhető olyan korai jelentkezéseit, amilyen Apáczai Csere János 1653-ban megjelent Magyar Encyclopaediája (erről bővebben lásd Kornis Gyula: MNY. 3: 101—3), akkor is szembetűnő, hogy az első szoros értelemben vett filozófiai szakmunkák már a XVIII. század utolsó harmadában napvilágot látnak — elsőnek Sartori Bernát „Magyar nyelven filozofia” című, 1772-ben megjelent műve —, jó fél évszázaddal megelőzve az erdészet első komolyabb próbálkozásait. Hasonló képet mutat a matematika szaknyelve is. Megint csak kirekesztve a felsorolásból az 1577-ből származó Debreceni Aritmetikát, valamint Apáczai Csere munkáját,² itt is azt látjuk, hogy a magyar nyelvű mennyiség-tani szakmunkák időben messze megelőzik a hasonló erdészetieket. Csupán érdekes összevetésként hadd soroljam fel Keresztesi Máriának „A magyar matematikai műnyelv története” (Debrecen, 1935.) című kitűnő összefoglalásából a következő néhány címet, korántsem törekedve a teljességre: Maróthi György: Arithmetica (Debrecen, 1743.);³ Csider Pál: Magyar Arithmetika (Buda, 1751.); Molnár János: A Fisikának eleji (Pozsony és Kassa, 1777.); Dugonics András: A tudakosságnak két könyve (Pest, 1784.); Lukács János: Számvető mesterség (Kassa, 1811.); Pethe Ferenc: Mathesis (Béts, 1812.); Méhes Sámuel: Közönséges Arithmetica (Kolosvár, 1817.); Méhes György: Arithmetica az alsóbb iskolák számára (Kolosvár, 1819.); Bolyai Farkas: Az Arithmetika eleje (M. Vásárhely, 1830.); Bolyai Farkas: Tentamen (Marosvásárhely, 1832.). Íme, a kínálkozó összehasonlítás! Bolyai Farkasnak két jelentős matematikai munkáját még ebben a nem teljes felsorolásban is több mint fél tucat — mutatis mutandis szintén jelentős — szakkönyv előzi meg, ugyanannak a szerzőnek töredékes s nem is a legtudományosabb igényű erdészeti munkája ellenben az erdészet szakterületén belül az időrendi lista első helyén áll. Vagyis általánosságban igaz ugyan az, amit Kovalovszky Miklós ír, hogy tudniillik „magyar nyelvű tudományunk megteremtése lényegében a nyelvújítás műve”, s hogy „Az előző

¹ Bolyai Farkas munkájára Zilahi József, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem adjunktusa hívta fel figyelmemet. Segítségéért ezúton is köszönetet mondok.

² Ez utóbbiról — bármily kitűnő népszerű magyar nyelvű összefoglalása is a tudományoknak — jogosan állapítja meg Klár János és Kovalovszky Miklós a szaknyelvekről írott, sokszor haszonnal forgatható munkájában, hogy a benne „felbukkanó esetleges műszók használatának . . . nincs semmi szakszerűség-igénye” (Műszaki tudományos terminológiánk alakulása és fejlesztésének főbb kérdései. Budapest, 1955. 11).

³ Hogy jogosan kezdjük ezzel felsorolásunkat, az Keresztesi idézett művéből is kiderül. Keresztesi is világosan látja, hogy Maróthi mennyiség-tani munkája „Nem csak a műnyelv, hanem a tudomány nézőpontjából is messze fölötte áll elődeinek” (i. m. 18—9).

lassú, szórványos magyarító folyamat a XVIII. század végén mozgalommá sűrűsödik, erősödik, a XIX. század első felében pedig általános jelenséggé válik” (RefNyelv. 310), ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az erdészeti szaknyelvében mindez néhány évtizedes késéssel, fáziseltolódással következett be.

Ugyanez a szótárak vallomása is. „Szótáriradalmunknak a felújulás kora előtti és a felújulás-reformkori szakaszát olyan megkülönböztetéssel választjuk szét, hogy amannak jellemző törekvése a magyar nyelvnek idegen nyelvek megfelelőjeként való számbavétele és ez által a nyelvtanítás, — emezé az idegen nyelvekkel való párhuzamosítás háttérbe szorításával, sőt mellőzésével a nyelvművelés, majd különösen később a magyar nyelv tudományos megismerése” — írta Pais Dezső Gáldi László nagy szótáriradalmi monográfiájáról készített opponensi jelentésében (Gáldi: Szótír. 509), s ezt a megállapítást Gáldi is megerősítette (i. m. 501). Nos, ez az említett határvonal, amelyet időben — és persze csupán nagy általánosságban — a XIX. század fordulójára, az 1800 körüli évekre tehetünk, az erdészeti területén bizony csak jó fél évszázados eltéréssel húzható meg. Pedig hogy általában nem csupán a köznyelvi, hanem a szaknyelvi szótárakra is érvényes Pais és nyomán Gáldi imént idézett megállapítása, arról már akkor is meggyőződhetünk, ha pusztán Sági Istvánnak A magyar szótárak és nyelvtanok könyvszete című gondos összeállításából (MNYTK. 18. sz.) lapozzuk fel a szak- és műszótárakat bemutató második fejezetet. Íme, a csaknem százötven szakszótárt tartalmazó felsorolás néhány tétele: Rác Sámuel: Orvosi oktatás² (Pozsony és Kassa, 1778.) az orvosságok nevének magyar és latin jegyzékével; Zavira Konstantin János: Nomenclatura botanica quadrilinguis (Pest, 1787.) ó- és újjörög, latin és magyar műszókkal; Grossinger János: Universa historia physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta I—V. (Pozsony és Komárom (1793—7.) magyar, latin, német és szlovák — főleg állattani — szójegyzékekkel; Reuss Ambrus Ferenc: Lexicon mineralogicum, sive index Latino—Gallico—Italico—Svevico—Danico—Anglico—Russico—Hungarico—Germanicus (Städtamhof [Curiae Regnitianae], 1798.); Feljegyzése azon mesterszókknak, mellyek a magyar felkelő seregnek regulamentumaiban idegen nyelvekből magyarra fordítottak (Pest, 1809.); [Verseghy Ferenc:] Lexicon terminorum technicorum az az Tudományos Mesterszókönny (Buda, 1826.);¹ Pauly Károly: Polgári és pörös szótár (Buda, 1827.); Bugát Pál—Schedel Ferenc: Magyar—deák és deák—magyar orvosi szókönny (Pest, 1833.); Matematikai műszótár. Közrebocsátja a Magyar Tudós Társaság (Buda, 1834.) stb. stb. Nos, az erdészetnek, ennek az akkori erdősiltségi (szakszó!) viszonyainkat tekintve nagyon is jelentős s egyáltalán nem „új” területnek a szakszótára, a Divald Adolf és Wagner Károly által szerkesztett Magyar—német és német—magyar erdészeti műszótár csupán 1868-ban jelent meg Pesten, s hogy egyáltalán napvilágot látott, az is csupán a szerzők lankadatlan buzgalmának és ügyszeretetének köszönhető. Nézzük meg hát, vajon mi az oka ennek a késésnek, ennek a más szaktudományokkal összevetve nagyon is szembeűnő elmaradásnak?

¹ Ezt a munkát Verseghy ötkötetesre tervezte, de csak az első szakasz jelent meg belőle. Ez a rész az Előtudósítás szerint „A¹ Logica, avvagy az Élztudomány” műszavait tartalmazza (VI. lap), ezenkívül azonban „Nagy helyet kap benne a hittudomány . . . , és általában, ha korántsem rendszeres teljességben, a szellemtudományok, az általános műveltség akkori szokínese” (Kovalovszky: RefNyelv. 239).

5. A válasz a tények ismeretében nagyon könnyű, sőt magától értetődő. Az ok az, hogy az erdészet nálunk egész a múlt század második feléig nem számított nemzeti tudománynak. Pontosabban annak számított, de nem magyar-nak, hanem németnek, s az osztrák uralkodó körök az erdészetnek ezt a jellegét igyekeztek is minden erővel megőrizni, tartósítani. Csupán néhány tényt sorolok fel, részben a német jelleg, részben az osztrák törekvések szemléltetésére.

A német erdészet közismerten a legfejlettebb fokon állt Európában (Király Pál: Az Országos Erdészeti Egyesület története 1866—1966. 28). Ez többek között abból is látszik, hogy míg igazán jelentős magyar nyelvű erdészeti szakmunkákkal csak a múlt század második felében találkozunk, addig a német nyelvű hasonló műveknek már fél évszázaddal korábban sem vagyunk híjával. Az egyik legjelentősebb, s német és osztrák erdészek közvetítésével a hazai erdészetre is nagy hatással levő szakkönyvnek, Friedrich August Burgsdorf Forsthandbuchjának például első kötete 1788-ban, a második 1796-ban látott napvilágot.

Az 1758-ban Mária Terézia által alapított selmecbányai bányászati akadémia kötelékében a bécsi udvari pénzügyi hatóságok javaslatára 1808-ban önálló erdészeti tanintézet létesült, sőt 1846-ban bele is olvadt az anyaintézménybe, s az egyesülesből megszületett a Bányászati és Erdészeti Akadémia.¹ A magyarországi erdészet fejlődésére ez rendkívül pezsdítő, sőt döntő hatással volt, a magyar erdészeti szaknyelvre azonban nem, mivel az erdészettan tanárai, a szakirodalom tanúsága szerint minden elismerést megérdemlő Wilckens Henrik Dávid, továbbá Feistmantel Rudolf idegenek voltak, előadásaik nyelve pedig német (értékelésükre l. Lesenyi: A selmecbányai erdészeti tanintézet . . . 71—5, 108—13).

Az 1851-ben megalakult első magyarországi erdészegyesületben — az előbb elmondottakból következően is — teljes egészében az idegen elem s az idegen szellem uralkodott. Idegen volt a tagság öthatod része, német volt az egylet hivatalos nyelve, sőt a neve is (Ungarischer Forstverein), német a kiadványsorozata (Mittheilungen des Ungarischen Forstvereines), s maga az egész egylet is az Osztrák Birodalmi Erdészeti Egyesülethez csatlakozott testület volt (Király i. m. 11—2).

Amikor 1860 táján a magyar erdészeti szakirodalom két úttörője, Divald Adolf és Wagner Károly „A magyar erdészeti irodalom ügyében” (megjelent 1861-ben a Vadász és Versenylapban, a Gazdasági Lapokban, valamint külön füzetben), egyszersmind a „megalkotandó magyar erdészegylet útjának üdvös eszmecserék általi egyengetése” kérdésében emelt szót, az osztrák körök eleinte nem is vették komolyan kezdeményezésüket. A Bécsben megjelenő Allgemeine Forst und Jagd Zeitung 1862. évi 4. számának névtelen kommentátora például — magyar fordításban — így ír (21): „. . . Divald és Wagner urak irányzatától egyáltalában nem kell félni, mivel az erdészeti szakemberek között az új magyar erdészeti egyesülethez kevés hívet fognak találni” (vö. Király i. m. 14). Később azonban, amikor Divald és Wagner fáradozásai kezdtek megteremni gyümölcseiket — gondolok itt az immár önálló Országos

¹ A tanintézet működésével kimerítően foglalkozik Lesenyi Ferenc „A selmecbányai erdészeti tanintézet története (1808—1846)” című, az Erdészettudományi Közlemények 1958. évi 2. számának mellékleteként megjelent, 120 lapos monográfiájában, valamint Vadas Jenő már idézett művében.

Erdészeti Egyesület 1866-ban történt megszületésére, a már említett műszótárra, a selmecbányai akadémián a magyar nyelvű oktatás bevezetésére 1867-ben stb. —, már nyoma sem volt a lebecsülésnek, s inkább igyekeztek gátat vetni a mozgalomnak! Ezért helyezték át Wagnert a magyar erdészet fellegvárából, Selmecbányáról Nagyváradra, s ennek következtében kényszerült Divald is Vukováron magánszolgálatba lépni (Király i. m. 15.). Azonban már mindez nem volt elegendő a magyar erdészeti szaknyelv rohamos fejlődésének megállítására.

6. Az eddig előadottak, úgy érzem, felmentenek attól, hogy most akár csak felsorolásszerűen is összefoglaljam a magyar erdészeti szaknyelv kialakulásának, az e szaknyelvért vívott harcnak főbb szakaszait, állomásait, hiszen ezek jó néhányára már utaltam dolgozatom eddigi részében. Azonban még vázlatosnak sem volna tekinthető ez a kép, ha nem egészíteném ki legalább egy-két esetvonással. Ezért a továbbiakban még külön foglalkozom három kérdéssel: az Erdészeti Műszótár hatásával, a selmecbányai erdészeti akadémia szerepével és az Erdészeti Lapok jelentőségével.

Nem kétséges, hogy Divald és Wagner óriási szolgálatot tettek a hazai erdészettudományak a már többször említett műszótár kiadásával. Pedig szinte elképzelhetetlenül nehéz dolguk volt. Nemcsak egy új, hiányzó szaknyelvet kellett megteremteniük, hanem még sokak közömbösségét, értetlenségét is le kellett győzniük. Ők maguk mondják el — nem minden keserűség nélkül — munkájuk bevezetőjében, hogy midőn 1862 elején 200 példányban széjjelküldték az erdészet német műszavait, nem gondolták, hogy az ilyen módon megkérdezett szakembereknek csupán egyhatoda siet segítségükre a németül kifejezett szakmai fogalmaknak esetleg számba vehető, például a nép ajkán élő magyar nyelvi megjelölésében, s még kevésbé gondolták, hogy a beérkezett válaszoknak oly csekély hányada lesz csak valóban értékes, hasznos nyersanyag. Ők mindenesetre még sokszorozottabb buzgalommal dolgoztak, jól tudván, „mily nehéz egy megrontott műnyelvből a rossz szavakat, ha már forgalomba jöttek, kiirtani” (idézet az előszó számozás nélküli lapjáról). S később, műszótárunk megjelenése után már a magyar erdésztársadalom is egyre lelkesebben vett részt az erdészeti szaknyelv további magyarításáért, fejlesztéséért vívott harcban. Erre mutat, hogy az Erdészeti Lapok szerkesztősége Adatok az erdészeti műszótárhoz címen külön rovatot tartott fenn, illetőleg vezetett be a műszóhasználati kérdések megvitatására (vö. Erdészeti Lapok 26 [1887]: 1062—4).

A selmecbányai erdészeti akadémia történetének szintén van néhány olyan mozzanata, amelyet a magyar erdészeti szaknyelv kialakulásának vizsgálatakor nem lehet szó nélkül hagyni. Így okvetlenül megemlítendő, hogy bár az oktatás nyelve 1867 végéig minden igyekezet ellenére német maradt, 1848-ban Lázár Jakab „Bánya Akadémiai Erdészet Tanári Segéd” magyar nyelven kezdte meg előadásait, s így, noha úttörő kezdeményezése csak néhány hónapig maradhatott fenn, ő az első magyar erdészeti tanár (Vadas i. m. 76). Említésre érdemes, hogy tíz évvel később Wagner Károly volt az, aki mint az akadémia akkori segédtanára megpendítette tanítványai előtt „az erdészeti magyar irodalom megteremtésének eszméjét” (Vadas i. m. 132—3), s újabb tíz esztendő múlva ugyancsak ő az akadémián az erdészeti szaknyelv magyarosítására irányuló törekvések irányítója, összetartója. Mint már említettem, ekkor végre valóra vált Lázár Jakab, Wagner Károly és mások régi álma.

Hosszú huzavona után megvalósult a Magyar Tudományos Akadémiának az a javaslata, hogy „az erdészeti akadémián a magyar előadások már az 1867/68-ik tanév első felében lépjenek életbe” (Vadas i. m. 120). Wagnert kinevezték rendes erdészeti tanárrá, s neki múlhatatlan érdemei vannak abban, hogy ettől kezdve végérvényesen a magyar nyelv vonult be a selmecbányai akadémia falai közé. Kezdeményezésére minden péntek délután — a heti előadások és gyakorlatok ugyanis péntek délben befejeződtek — összeültek a tanári kar tagjai: Wagneren kívül Lázár Jakab, Fekete Lajos, Nickel (Szécsi) Zsigmond és Illés Nándor, s szaknyelvi tanácskozást tartottak. A hét folyamán mindnyájan följegyezték azokat a munka közben felmerülő szaknyelvi, terminológiai problémákat, amelyekben egyedül nem tudtak dönteni vagy eligazodni, s ilyenkor együttesen, sokszor igen szenvedélyes, részletekbe menő vitában, de mindig baráti, bajtársi légkörben alakították ki az attól kezdve mindegyikükre kötelező közös véleményt. Ezeknek a pénteki összejöveteleknek a kortársak vallomásai, valamint a résztvevők közül Fekete Lajos és Illés Nándor emlékiratai, följegyzései szerint — amelyeket Vadas munkája részletesen ismertet — rendkívül nagy összetartó erejük s az egész erdészeti szaknyelvre kiterjedő jelentőségük volt. Most, amikor éppen egy évszázada annak, hogy az erdészet tudományában magyarrá lett az oktatás nyelve, s ezen keresztül véglegesen magyarrá vált az egész erdészeti szaknyelv, úgy gondolom, nem árt, ha mi, a kívülállók is kegyelettel és tisztelettel emlékezzünk az erdészet száz évvel ezelőtti eseményeire, köztük ezekre a péntekdélutánokra is.

Bár tárgyamhoz, a magyar erdészeti szaknyelv kialakulásához szorosan már nem tartozik hozzá, hadd jegyezzem még meg, hogy az erdészetnek s vele párhuzamosan szaknyelvének fejlesztésében a főiskolának — csakúgy, mint a másik e tekintetben jelentős testületnek, az Országos Erdészeti Egyesületnek (vö.: Madas András elismerő hangú összefoglaló értékelését: *Az Erdő* 15[1966]: 438—47) — a továbbiakban is jelentős szerepe volt. Maga az intézmény az első világháború után Sopronba költözött¹, s Kellner Sándornak, Sopron város és vármegye legendás hírű teljhatalmú népbiztosának² javaslatára a volt katonai főreáliskola épületeiben talált végleges otthonra. Kisebbség nagyobb szervezeti átalakítások után néhány évvel ezelőtt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendeletével korábbi egyetemi rangja mellé önálló egyetemi címet is kapott. 1962 szeptemberétől mint Erdészeti és Faipari Egyetem működik. Keretébe két kar tartozik: az erdőmérnöki, valamint a faipari mérnöki kar.³

A harmadik olyan kérdéskör, amelyről okvetlenül szólnom kell ebben az áttekintésben, az Erdészeti Lapok megjelenése s magának a folyóiratnak a szerepe. A lap Divald és Wagner 1861-ben közzétett felhívása nyomán, amely egyúttal előfizetési felhívás is volt, 1862-ben jelent meg — akkor még „Erdészeti Lapok” megnevezéssel —, s bár az Országos Erdészeti Egyesület hivatalos közlönyévé csak 1873-ban lett (Király i. m. 35), megalakulásától fogva az erdészeti szakirodalom legfőbb fóruma volt (vö. Vadas i. m. 134). Hogy a

¹ Az első ilyen irányú terv 1919 elején jelent meg az Erdészeti Lapok hasábjain (58 : 18—9).

² Kellner Sándort, aki a magyar munkásmozgalom egyik kiemelkedő alakja volt, a fehérgárlisták a Tanácsköztársaság megdöntése után Letenyén elfogták, Sopronba hurcolták, s 1919. október 6-án bestiális kegyetlenséggel meggyilkolták.

³ Utóbbi adataimat az Erdészeti és Faipari Egyetem (Sopron, 1966.) című kiadvány 8—11. lapjáról vettem.

szaknyelv kérdéseivel később sem szűnt meg foglalkozni, sőt igyekezett élesíteni, fölkelteni olvasóiban az ilyen irányú érdeklődést, arra igazolásul csupán néhány cikkét említem: „Írjunk magyarul!” (Erdészeti Lapok 56[1917]: 484—5); „Szaknyelvünk magyarsága” (76[1937]: 299—300); „Magyar erdészeti szakkifejezések” (76: 515—24); „Műszaki magyar nyelvünk” (77[1938]: 186—90); „Magyar erdészeti szakkifejezések” (77: 522—6) stb. 1952-től kezdve szervezeti okok miatt új lap, Az Erdő lépett örökébe — vajon szükség volt-e mindenképpen a címváltoztatásra? —, azonban ez is büszkén vállalja, s címlapján is feltünteteti az egyenes ági rokonságot. Az Erdő cikkem megjelenése idején, 1968-ban 17. évfolyamában jár. Kívánom, hogy — persze mindig a jelen követelményeihez, feladataihoz, szükségleteihez igazodva — ugyanolyan gondos ápolója, fejlesztője legyen az erdészeti szaknyelvnek, mint nagy elődje, az Erdészeti Lapok. Annál inkább kívánatos ez, mert míg az utóbbi az 1862. évi számadás szerint mindössze 477 példányban jelent meg, Az Erdő több mint 5000 példányban lát napvilágot, s lapcserék, előfizetések révén havonta több mint harminc országba viszi el a magyar erdészeti tudomány eredményeit (Madas András: Az Erdő 11[1962]: 1—2).

7. Végezetül még egy-két szót, most már nem erről a szaknyelvről általában, hanem magukról az erdészeti műszókról, szakkifejezésekről! Sokan talán azt gondolják, hogy az erdészet magyar terminológiája, mivel oly későn született meg, s mivel oly szorosán a német műszókincs árnyékában alakult ki, mindmáig eléggé zavaros, fejletlen, egyenetlen. Kívülálló létemre is bátran kijelenthetem: erről szó sincs! Igaz, az úttörő jellegű Erdészeti Műszótár hatására elterjedt s immár végleg gyökeret vert az erdészeti nyelvben néhány olyan sikerületlen képzésű szó is, amilyen az *elegyetlen* 'egyfajú, egy fafajú', a *sudarlós* (a Műszótár meghatározása szerint 'oly fa, melynek vastagsága derekától sudara felé aránytalanul csökken') vagy a *magonc*.¹ Az is igaz, hogy a más forrásból, később meghonosodott kifejezések között is vannak hibásak, logikátlanok, pl. a szabályos *gyérités* mellett az *öngyérités* az egyszerűbb és kifogástalan *gyérités* helyett. Olyan szaknyelv azonban, amelyben csak kifogástalan kifejezések vannak, nem létezik, s az erdészeti nyelve, összehasonlítva más szakterületek, tudományágak szókincsével², a legjobban ápoltak közé tartozik. A múlt század közepén még létkérdés volt az erdészeti szaknyelv művelése, hisz enélkül az egész hazai erdészeti tudomány elsorvadt, sőt igazában ki sem fejlődött volna. Nos, alighanem az erdészeti szaknyelv önállóságáért, épségéért vívott akkori harcok áldásos következménye, hogy a magyar erdészettársadalomnak a szaknyelv felé fordulása később sem szűnt meg. Alighanem ez az oka annak, hogy az erdészet magyar nyelvét cikkekben, tanulmányokban később is rendszeresen gyomlálták a szakemberek, hogy „Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez” (Sopron, 1939.) címen egy önálló s nyelvészeti elveiben akkor ritkaságszámba menően helytálló, kitűnő munka

¹ Erről Szily Kálmán 1908-ban így írt: „Az Erdészeti Lapokban (1862) Divald és Wagner közölték először a »sámling«-nek ezt az ügyetlen fordítását . . . A magkereskedők az ő árjegyzékeikkel úgy elterjesztették, hogy ma már a paraszt kertészek is han-goztatják.” (NyÚSz.)

² Bár a különféle szakterületek, szakmák jó részében teljesen laikus vagyok, úgy érzem, mégis tehetek ilyen összehasonlítást. Az utóbbi évek folyamán ugyanis különféle okokból és célokból — ha laikusként is — több mint száz szakma, iparág, tudományág nyelvével ismerkedtem meg, s jó néhányval tüzetesebben is foglalkoztam. —

is megjelent Krippel Móric tollából, s hogy a szaknyelvük kérdései iránti érdeklődés az erdészeti szakemberekben ma is igen nagy. Most pedig hadd zárjam ezt a fejtegetést egy olyan idézettel, amely az Erdészeti Lapok negyedszázados fennállásakor jelent meg, s amely szinte győzelmi jelentésként összegezi mindazt, amit a Nyelvőr olvasóinak az erdészet tájain való kalandozás közben megpróbáltam előadni.

„Irodalmunk . . . máig oda fejlődött, hogy nyelvünkön éppen úgy, mint bármely más tudományos szak, akadály nélkül írhatunk, s nekünk is, csak úgy, mint a többi tudományos szakoknak, csupán arra van szükségünk, hogy most már bírva az egymással való közlekedhetés irodalmi kulcsát, a gyakorlati életből fejlődött szavaink a magyar nyelv törvényeihez simuljanak” (Bedő Albert: A második 25 év kezdetén. Erdészeti Lapok 26[1887]: 2).

Grétsy László

A nyelvi kultúra kérdései és feladataink*

A nyelvművelő munka a társadalmak életének minden korban egyrészt vetülete, másrészt meg szükséglete és hatótényezője volt; s mint ilyen mindenkor és mindenütt tér és idő függvénye, nemcsak nyelv. A magyar nyelvművelésnek sem változatlanok sem feladatai, sem pedig módszerei az alatt a kerekítve vett tizenhét évtized alatt, amelynek munkáját előzményünknek valljuk és folytatni igyekszünk; de nem osztatlan a magyar nyelvművelés munkája még saját korszakunkban sem. Problémáit, lehetőségeit és feladatait tekintve más-más helyzetben van, s ezért szükségszerűen más és más képet mutat a magyar nyelv művelése Magyarországon, Szlovákiában, Jugoszláviában és Romániában; egyiknek munkája sem vihető át mechanikusan a másikra. — Ezért fontos, hogy most, feladataink meghatározása előtt, felmérjük helyzetünket és lehetőségeinket, abból indulva ki, hogy mi van, s úgy érve el oda, hogy mi legyen.

I. Tekintsük át röptében, mi igazolja a fentebb mondottakat; először a dolognak történeti oldalát nézve!

Kazinczyék korában a nyelvművelés elsősorban magának a nyelvnek „pallérozása” avagy „tsinosítása”, azaz alkalmassá faragása az európai szintű műveltség kifejezésére. A feladat tehát magának a nyelvnek alakítása, fejlesztése; mégpedig a nyelvi főtípusnak, az irodalmi nyelvnek kialakításával és rögzítésével. — Kazinczy utódai, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Szemere, Vörösmarty, az alakuló irodalmi nyelv védelmében a nyelvjárások, a „provincializmusok” ellen fordulnak, nehogy más táji irodalmi nyelvek felerősödése szakadást idézhessen elő a fejlődésben. — Czuczor Gergely, majd Arany és korszaka a már kifejlődött, de a nép beszélt nyelvétől eltávolodott irodalmi nyelvet igyekszik visszaterelni a szélesebb tömegek nyelvhasználatára, hogy az irodalmi nyelv hordozta magasabb műveltség minél többeké lehessen. —

* Kassán, a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete és a Batsányi-kör rendezésében lefolyt „Kazinczy nyelvművelő napok” keretében elhangzott felhívás.